

Hindeloper 'wentken'

door A. M. LUBBERHUIZEN—VAN GELDER

Het is slechts een klein stadje, Hindelopen, maar het heeft een zekere bekendheid door het bontgeschilderde houtwerk en door de herinnering aan de originele klederdracht. Eeuwenlang hebben de inwoners een zeer eigen karakter weten te behouden, zij leefden in deze uithoek van Friesland zonder zich in te laten met de mensen in de omliggende dorpen, die landbouwers waren; de Hindelopers vonden een bestaan op zee. Zij voeren op de Oostzee, naar de Scandinavise landen of op de schepen van de Oostindische Compagnie naar het verre Azië.

De schepen, waarop zij aanmonsterden, en die dikwijls gedeeltelijk hun eigendom waren, voeren af van Amsterdam. Hierdoor waren de mannen genoodzaakt, veelvuldige reizen naar Amsterdam te maken en dit werd voor de vrouwen, naar de verhalen, de aanleiding om eveneens dikwijls naar de hoofdstad over te steken. Daar waren de winkels en magazijnen vol 'Indische waren', waar deze vrouwen, rijk door de zeevaart, naar hartelust konden kopen. De Hindeloper huizen herbergden inderdaad buitengewoon grote hoeveelheden porselein uit China en Japan, evenals spreien, dekens en kleren, gemaakt van het rijkgebloemde sits, dat de Oostindische Compagnie aanvoerde uit Voor-Indië.

De mannen, die op Scandinavië voeren, kwamen daar in contact met het houtsnijwerk en het beschilderen van huisraad en meubels met bonte kleuren. Deze beide factoren zouden dan een verklaring geven van het feit, dat in dit afgelegen stadje interieur en kleding, meer dan in andere plaatsen, een zoo bij uitstek kleurige versiering vertonen.

Uit al deze bonte zaken wil ik een van de belangrijkste onderdelen van het vrouwen-costuum naar voren brengen, nl. de wentke, ook wel wencke, wink of tabberd genoemd. Het is een lang overkleed, met nauwe mouwen, sterk getailleerd en met een in vele klokken wijduitlopende rok. Het valt van voren open, waardoor de ingewikkelde borstbedekking en de brede schort goed tot hun recht komen (afb. 2). In de Hindeloper boedelbeschrijvingen komen deze wentken veelvuldig voor; in de XVIIe eeuw, ook nog in de XVIIIe, zijn ze gemaakt van wollen stoffen, zwart, karmozijn en geel, in de loop van de XVIIIe eeuw komen dan de sitsen wentken op het tapijt. Zoo was er de wollen kleding voor de winter, voor de zomer en voor feestelijke gelegenheden de kostbare en kleurige 'zitzene geblomde wentke'. Het zijn deze laatste die men nog in groten getale in de verschillende musea aantreft¹ en die mij toeschenen, om met de Luc te spreken, 'quelque chose qui seroit digne de recherche'. Deze Zwitserse natuurkundige², die in zijn brieven slechts belangstelling toont voor grondsoorten, kusten en dijken, onderbreekt zijn wetenschappelijk betoog plotseling als hij Hindelopen 'ontdekt'. Hij bezocht deze 'colonie Asiatique' in 1778

¹) In het Rijksmuseum, het Zuiderzeemuseum, het Openlucht Museum en de musea te Hindelopen en Leeuwarden. Hier wil ik even mijn dank betuigen aan Mej. L. Erkelens, wet. ass. aan het Rijksmuseum en Mej. C. A. Mijnlieff, ass. aan het Openlucht Museum, voor de vele hulp, bij mijn onderzoek geboden.

²) J. A. de Luc, *Lettres physiques et morales sur l'histoire de la terre et de l'homme*, adressées à la Reine de la Grande Bretagne, 1779, brief 130, p. 580.

en schrijft: 'Revenant vers la digue je ne songeois qu' à revoir la mer; et ce fut par hazard que j'entraï dans ce bourg, dont ensuite je ne sortis qu'avec peine. Je crus dormir, et que dans un songe j'étois transporté en Circassie. Les yeux accoutumés à la pesante propreté des Frisonnes, je ne pouvois concevoir comment tout à coup je me trouvois parmi des femmes aussi élégantes par la figure que par l'habillement. Plus d'avant-toit de mousseline roide pour coeffe, plus de tailles estropiées par des corps, plus de hanches appesanties par des paniers, plus de bras défigurés par des manches épaisses terminées au coude. C'étoit l'habillement levantin le plus propre à faire valloir de belles tailles, et à laisser au corps tous ses mouvements naturels; et l'ornement de tête n'étoit qu'un mouchoir de soye rayée, qui entouroit, au gout de la porteuze, un bonnet de carton élevé, et faisoit une sorte de turban. 'C'est un rêve!' me disois-je toujours à moi-même. 'Il faut en profiter'. J'allois donc le long de toutes les rues, j'entrois dans toutes les maisons apparentes; mon air de surprise et d'empresement faisoit rire toutes ces femmes, qui n'en étoient pas moins aimables, et il fallut enfin que mon postillon me vînt tirer par la manche, car je ne l'entendois pas. Le rêve finit au sortir du bourg; et je n'ai rien vu de pareil dans tout le reste de la Frise.'

Zijn enthousiaste beschrijving geeft een aardig beeld van Hindelopen in zijn bloeitijd en brengt duidelijk het typische van de klederdracht naar voren. Hij zag vrouwen en kinderen van top tot teen gekleed in Oosterse stoffen en verwonderde zich over de uitheemse snit van het overkleed. En terecht! In deze uithoek van Friesland droeg men een kledingstuk, dat in Azië thuisbehoort, in zijn originele vorm. Het is een lange weg door de geschiedenis van de Oostindische Compagnie om dit verschijnsel te verklaren. Zooals bekend, behoorden onder de belangrijkste importartikelen van de Compagnie de katoenen stoffen uit Voor-Indië: het witte katoen, de ruitjesstoffen en vooral 'de fijne ende curieuse sitsen'. Onder sits verstaat men alle gebatikte en met de hand beschilderde katoenen stoffen uit Voor-Indië; de patronen zijn altijd Perzisch en veelkleurig. Wel reeds in de XVIIe, maar vooral in de XVIIIe eeuw, werd deze glanzende, soepele stof een mode-artikel in geheel Europa. Van deze stof werden in Voor-Indië jassen gemaakt, de algemene dracht van de

Afb. 1. Sitsen Japonsche rock, Rijksmuseum Amsterdam

Perzen en Indo-Perzen, zowel in Perzië zelf als in hun nieuwe vaderland, VoorIndië. Ook de koopman uit het Westen volgde al spoedig deze inheemse mode. Het was slechts een stap verder, de jassen naar Europa te zenden. Hier werden ze met graagte ontvangen en werden als *négligé* gedragen ¹.

In de oudste Compagniesbrieven heten ze *cabaaien*, *samearen* of *tabberden*, maar sinds de handel op Japan de zeer kostbare zijden jassen, de zg. 'Japonsche rocken' in de mode gebracht had, gaan de Compagniesdienaars de sitsen jassen uit Coromandel enz. eveneens Japonsche rocken noemen, welke naam in de loop van de XVIIIe eeuw wordt afgekort tot 'japon'.

Men vindt ze bij honderden vermeld in de vrachtenlijsten van de Compagnieschepen en in de inventarissen van de Amsterdamse sitsenwinkels.

Kreeg ook niet Constantijn Huyghens van Béatrix de Cusance het verzoek, om in Amsterdam een 'robe des Indes' te koopen? Voor twee robes stuurt zij f 200,—, wel een bewijs, dat het hier een weelde-artikel gold. Als zij Huyghens bedankt voor zijn goede zorgen, schrijft zij, dat zij de japon, die in Holland gemaakt is, zeer smaakvol vindt, maar 'elle sente un peu l'Amsterdam', de andere, die de originele snit behouden heeft, kan haar eigenlijk meer bekoren ². Zoo ook de Hindeloper dames, zij kochten de Japonsche rocken in hun originele vorm, want hierin ontdekten zij met verrassing de grote overeenkomst met haar eigen wentken. Men moet dan uitgaan van de gedachte, dat de vorm van de wentke, zooals we die nu kennen, al eeuwen oud is, een lange tabberd met nauwe mouwen en een opstaand kraagje.

Met dit model voor ogen, kan men nog eens de verrassing beleven, waarvoor de Hindeloper vrouwen in hun sitsenwinkels stonden: de Japonsche rock, in het bezit van het Rijksmuseum, waarvan men bijna zeker kan zeggen, dat hij de originele Indo-Perzische snit heeft, kan men met een paar simpele figuurnaden omtoveren in een Hindeloper wentke! Men ziet deze metamorphose op de afbeeldingen 1 en 3. Dit Aziatisch gewaad is, goed gedragen, uiterst flatteus, slank van lijn en rijk van kleur en tekening. Wat de patronen betreft, men ziet een voorkeur voor grote, veelkleurige bloemen, exotische vruchten, takken en ranken op witte grond, daarnaast vindt men in kleiner getal een tekening in lichte kleuren op zwarte of paarse ondergrond, dit was rouwdracht. De snit en de wijze van naaien is bij alle wentken hetzelfde: veel naden en langs iedere naad een kettingsteek-lijntje van zijde in bijpassende kleur. De afwerking, de rand, is bij vele, wellicht de oudste stukken, geheel in aansluiting aan het patroon, op de stof, dus ter plaatse, gebatikt. Andere hebben een smalle band van fijn wit katoen versierd met patroontjes in kruissteek van rode, blauwe of zwarte glanzende zijde. Dit sierband werd in Holland geweven en heette

Afb. 2. *Gekleurde gravure uit J. Grabner, Brieven over de Vereenigde Nederlanden. 1792*

¹) Men zie mijn artikelen 'Japonsche rocken' Oud-Holland 1947 en 1949 en Onze voorouders op de Coromandelkust, Cultureel Indië, 1941. ²) Briefwisseling van C. Huyghens, uitg. Worp, dl. 5, p. 155.

oudtijds langet, in Friesland spreekt men nu nog van langtittenband.

Het Rijksmuseum bezit enkele van de mooiste en merkwaardigste exemplaren, ten eerste de wentke van 'gouden sits', die te zien is in het Zuiderzeemuseum (afb. 4). Deze is vervaardigd van een sits met een doorlopend patroon in fijne kleuren, dat geheel overtogen is met een netwerk van gouden lijntjes, stipjes en strepen: werkelijk een statietabberd. Even rijk is de wentke met blauwe teekening met een nog absoluut gave zilveren omlijnning. Een dergelijk exemplaar vindt men in de collectie van Mevr. Eecen-van Setten te Leeuwarden, hier een prachtige porselein-blauwe teekening, geheel met zilver omrand.

Deze gouden en zilveren sitzen zijn zoo zeldzaam, omdat deze niet mochten worden uitgevoerd, de Indische vorsten behielden ze voor hun harems. Dit belette echter H. H. Majores niet, voortdurend hun beambten in de Oost aan te manen, juist deze kostbare stukken te veroveren. De gewone bestellingen kunnen niet punctueel genoeg worden uitgevoerd, wat echter de gouden en zilveren sitzen betreft, hierin wordt hen de vrije hand gelaten, deze moeten worden ingekocht, zoo-veel er te krijgen zijn, zeker wel tot een bedrag van 20. à 25.000 gulden per jaar¹. Maar uit andere mededelingen blijkt wel, dat de beambten hierin niet altijd slagen: voor een bestelling van 5000 sitzen uit 't jaar 1680 bv. heeft men maar 10 stuks 'fijne vergulde en versilverde sits' kunnen bemachtigen².

Zoo komt men tot de grappige conclusie, dat de rijksten onder de Hindeloper dames, die merendeels van zeer strenge Doopsgezinde principes waren, pronkten in gouden en zilveren statietabberds, die gemaakt waren van een stof, waarvan de uitvoer verboden was en die bestemd was voor de vrouwen van de Oosterse harems.

Afb. 3. De Japansche rock van afb. 1 veranderd in een wentke

Afb. 4. Wentke van veelkleurig sits met goud verhoogd, afgewerkt met langet. Zuiderzeemuseum, Enkhuizen

¹) Overgekomen brieven van Cormandel. 1691, dl. I, p. 1116, K. A. 1361, id. 1690 p. 536, K.A. 1352 Rijksarchief. ²) Dagregister van het Kasteel Batavia, 1680, p. 829.